

DVA DRUHY INDIVIDUÍ

alebo

NA ČO SA VZŤAHUJÚ VLASTNÉ MENÁ¹

František Gahér

1. Frege: individuum ako predmet nie je zložkou propozície

Podľa Fregeho v priamom kontexte je zmysel vlastného mena¹ predmetu zložkou propozície (Gedanke) - nie predmet² (individuum), označený týmto menom sám. Frege hovorí:

Uvažujme vetu

(1) *Etna je väčšia ako Vezuv*

Slovu "Etna" zodpovedá časť propozície (Gedankenteil), totiž zmysel tohto slova. Je však vrch sám so všetkými jeho kameňmi a lávou časťou propozície? Zrejme nie, pretože Etnu môžeme vidieť, avšak propozíciu, že Etna je väčšia ako Vezuv, nemôžeme vidieť. Ale o čom niečo vypovedáme? Zrejme o vrchu Etna samom.

([6], s. 243).

Ak vlastným menom "Etna" označený predmet (Gegenstand) budeme nazývať individuum³, tak podľa Fregeho individua nie sú zložkami propozícií, ale ich zložkami sú iba zmysly, ktoré určujú tieto predmety. Meno "Etna" označuje (denotuje) individuum Etna. Zmysel mena "Etna" je logická entita, odlišná od Etny: Etna je v čase a priestore, zmysel **Etna** nemôžeme vidieť - nie je v čase a priestore.

Frege odmieta považovať za vlastné mená jazyka, ktorým si odovzdávame informácie (propozície, ktoré patria do ríše pravdy a vedy), také výrazy, ktoré - hoci vyjadrujú zmysel - nemajú denotát:

...vlastné meno musí niečo označovať a o tom, čo označuje, o ich denotáte (Bedeutung) sa vo vete, v ktorej sa vyskytuje, vypovedá ([6], s. 243).

Frege však odmieta považovať za vlastné mená také mená, ktoré nemajú zmysel, pretože by v príslušnej propozícii chýbala jej zložka:

Vlastné meno musí mať aj zmysel, ktorý je potom časťou propozície vety, v ktorej sa vlastné meno vyskytuje ([6], s. 243).

Ak by sme sa na tieto citáty pozreli tak, že v nich vidíme v prvom rade riešenie problému **čomu rozumieme vo vete** s vlastným menom v úlohe subjektu a problému **o čom sa v takejto vete vypovedá**, resp. **čomu sa prisudzuje predikát**, tak by sme mohli v tom vidieť jednoduché rozlíšenie: rozumieme propozícii, ktorej zložkou nie je predmet, pomenovaný vlastným menom, ale zmysel tohto vlastného mena; takáto veta však nie je o tejto zložke, ale o denotáte vlastného mena - o samom predmete.

Aby Frege vysvetlil úlohu osobných vlastných mien, uvádza príklad.

Dr. Gustav Lauben hovorí, "Ja som bol zranený", Leo Peter to počuje a o niekoľko dní povie: "Dr. Gustav Lauben bol zranený". Vyjadruje táto veta tú istú propozíciu ako tá, ktorú vyslovil Dr. Lauben sám? Predpokladajme, že Rudolf Lingens bol prítom, keď Dr. Lauben hovoril a teraz počuje, čo mu je pripisované Leom Petrom. Ak Dr. Lauben a Leo Peter vyriekli tú istú propozíciu, tak Rudolf Lingens, ktorý úplne ovláda jazyk a pamätá si, čo Dr. Lauben povedal v jeho prítomnosti, musí teraz hneď vedieť zo správy Lea Petra, že hovorí o tej istej veci. Ale so znalosťou jazyka je to zvláštne, ak ide o vlastné mená. Môže sa stať, že iba niekoľko ľudí spája s vetou "Dr. Lauben bol zranený" určitú propozíciu. K jej úplnému pochopeniu potrebujeme v tomto prípade poznať výraz "Dr. Gustav Lauben"([4], s. 358).

---

¹ Chcem vyjadriť úprimné poďakovanie P. Maternovi, P. Cmorejovi a najmä P. Kolářovi za prečítanie pracovnej verzie článku a za množstvo pripomienok, opráv a podnetov.

Frege ďalej dodáva, že ak obaja aktéri rozumejú výrazom "Dr. Gustav Lauben" lekára, ktorý je jediným lekárom, ktorý žije v dome známom obidvom (dom č. 21 na Keiserstrasse, N.N.), tak budú rozumieť vete

(2) *Dr. Gustav Lauben bol zranený*

tým istým spôsobom. Ak by však Rudolf Lingens nepoznal osobne Dr. Laubena, nemusia vete (2) rozumieť tým istým spôsobom, pretože R. Lingens by nevedel, že to bol Dr. Gustav Lauben, ktorý vtedy povedal *Ja som bol zranený*. Rozumenie osobných vlastných mien a viet, v ktorých sa vyskytujú, by podľa Fregeho takto záviselo od empirických faktov. Ale zmysel výrazu vo všeobecnosti nie je podľa neho niečo závislé od empirie. Sú osobné vlastné mená pre Fregeho v tomto ohľade výnimkou?

Aby svoj výklad vlastných mien ešte viac ozrejmil, uvádza ďalší príklad.

Predpokladajme, že Herbert Garner vie, že Dr. Gustav Lauben sa narodil 13. septembra 1875 v N.N. a nie je to pravda o nikom inom; predpokladajme však, že nevie, kde dr. Lauben teraz býva, ani nič iné o ňom. Z druhej strany nech Leo Peter nevie, že Dr. Lauben sa narodil 13. septembra 1875 v N.N.

Frege prichádza k alternatívnym záverom:

a) buď Herbert Garner a Leo Peter vo vzťahu k osobnému vlastnému menu "Dr. Gustav Lauben" nehovoria tým istým jazykom, pretože hoci v skutočnosti referujú týmto vlastným menom na toho istého človeka, nevedia, že je to tak; preto Herbert Garner nespája s vetou *Dr. Gustav Lauben bol zranený* tú istú propozíciu, akú chcel tou vetou vyjadriť Leo Peter.

b) alebo odmietneme čudný predpoklad, že nehovoria tým istým jazykom a predpokladáme, že Leo Peter používa vlastné meno "Dr. Lauben" vo význame⁴ »jediný človek, ktorý je doktorom a žije v dome č. 21 na Keiserstrasse, N.N.« a Herbert Garner používa vlastné meno "Gustav Lauben". Potom však pre Herberta Garnera môže byť zmysel vety (*) *Dr. Lauben bol zranený* pravdivý, zatiaľčo na základe nejakej nepravdivéj správy by zmysel vety (**) *Gustav Lauben bol zranený* mohol Leo Peter bez rozporu považovať za nepravdivý. Na základe toho Frege uzatvára, že tieto propozície sú odlišné.

Frege tu urobil sofistikovaný manéver, aby sa vyhol riešeniu problému o čom vo vete s *osobným* vlastným menom hovoríme a čomu v takejto vete rozumieme. Propozície vyjadrené vetami (*) a (**) musia byť naozaj odlišné, pretože sú v skutočnosti ekvivalentné s odlišnými propozíciami, ktoré sú vyjadrené nasledujúcimi vetami:

(3) Jediný človek, ktorý sa narodil 13. septembra 1875 v N.N., bol zranený.

(4) Jediný človek, ktorý je lekárom a žije v dome č. 21 na Keiserstrasse, N.N., bol zranený.

V týchto propozíciách nevystupuje žiadne vlastné meno, ktoré by sa týkalo Dr. Gustáva Laubena, ale dva odlišné jednoznačné opisy ľudí. O osobe Dr. Gustáva Laubena sa vety vôbec nezmieňujú. Veta (3) je o komkoľvek, kto spĺňa podmienku (D3) *byť jediným človekom narodeným 13. septembra 1875 v N.N.* Veta (4) je o komkoľvek, kto spĺňa podmienku (D4) *byť jediným človekom, ktorý je lekárom a ktorý žije v dome č. 21 na Keiserstrasse, N.N.* Propozície vyjadrené týmito vetami sú odlišné vďaka odlišnosti spôsobov danosti individua, o ktorom sú. Z pohľadu sémantiky možných svetov sú však aj denotáty - pravdivostné hodnoty týchto viet naozaj nezávislé, pretože denotáty opisov (D3) a (D4) sú totožné iba náhodou v skutočnom svete, a nie za každého stavu vecí. Čiže zatiaľ to nie je žiadne hlbšie vysvetlenie povahy osobných vlastných mien okrem toho, že Frege sa tu prikláňa k názoru, že v mnohých situáciach osobné vlastné mená sú iba zamaskované skratky jednoznačných opisov. Frege však na otázku, ktorý opis spájame s takýmto vlastným menom, nevedel dať presvedčivú odpoveď. Zdalo sa mu, že v mnohých prípadoch je spojenie medzi vlastným menom a ním vyjadreným zmyslom záležitosťou konvencie, ktorá však nemusí byť celkom záväzná (pozri [4], s. 359):

V prípade vlastného mena teda ide o to, ako sa to, čo je ním označené, podáva. To sa môže uskutočniť rozličnými spôsobmi, pričom každému takémuto spôsobu zodpovedá osobitný zmysel vety, obsahujúcej vlastné meno. Týmto získame z tej istej vety odlišné propozície, ktoré sa samozrejme zhodujú v pravdivostnej hodnote...Treba však uznať ich odlišnosť a požadovať, že s určitým vlastným menom bude spojený len jeden spôsob, akým je to, čo je ním označené, dané. Často, ale nie vždy, je splnenie tejto požiadavky dôležité.

Keďže Fregeho sémantické stanovisko je založené na tom, že pri hovorení predpokladáme vždy iba jeden "skutočný" stav vecí, a nie možné stavy vecí, nevidí rozpor medzi vysvetlením zmyslu vlastných mien ako konvenciou k nim pridružených štrukturovaných spôsobov danosti a nasledujúcim vysvetlením:

Každý je sám sebe daný špeciálnym a primitívnym spôsobom, ktorým nie je daný nikomu inému. Takže ak si Dr. Lauben myslí propozíciu, že bol zranený, bude pritom asi vychádzať z tohto jednoduchého spôsobu, ktorým je sám sebe daný. Iba Dr. Lauben sám môže uchopiť propozíciu určenú týmto spôsobom. Avšak on môže chcieť komunikovať s inými. Nemôže komunikovať propozíciu, ktorú môže uchopiť iba on sám. Preto, ak on teraz povie "Ja som bol zranený", musí použiť "ja" v zmysle, ktorý je uchopiteľný inými, napríklad v zmysle "ten, ktorý teraz k vám hovorí" ([6], s. 359).

Frege si ďalej kladie otázku, či je to tá istá propozícia, ktorú vyjadril najprv tento a potom iný človek. Na túto otázku však nedáva vôbec odpoveď a pokračuje vo vysvetlení rozdielu medzi propozíciami a predstavami. Isteže na uvedenú otázku nemusel dať odpoveď, veď článok bol o propozícii (Gedanke), nie o jej zložke, vyjadrenej osobným vlastným menom alebo zámenom "ja". O rekonštrukciu "fregeovskej" odpovede na uvedenú otázku, ako aj o rekonštrukciu jeho teórie vlastných mien sa pokúsil Alonzo Church.

Štyri veci sú však už na prvé zamyslenie problematické. Po prvé, osobné vlastné mená so svojím jednoduchým zmyslom sú na jednej strane neobyčajne výraznou výnimkou voči - podľa neho všeobecnej - prístupnosti k zmyslom výrazov pre tých, ktorý ovládajú jazyk. Veď zmysly výrazov sú podľa Fregeho "spoločné vlastníctvo mnohých" ([7], s. 351). Je táto výnimka naozaj potrebná?

Po druhé, v príkladoch viet (3) a (4), ktoré majú vysvetliť zmysel vlastného mena "Dr. Gustáv Lauben", nevystupuje žiadny jednoduchý zmysel, ktorý by sme mohli priradiť tomuto menu, pretože opisy (D3) a (D4) sú zjavne štrukturované. Neanalyzovanými neosobnými vlastnými menami tam však zostávajú výrazy "č. 21", "Keiserstrasse" a "N.N.". Aby sme tieto mohli nahradiť jednoznačnými opismi, tak buď by sme potrebovali iné vlastné mená a pre ich analýzu by opäť platila potreba iných vlastných mien *ad infinitum*, alebo by sme použili výlučne ukazovacie zámená spolu so všeobecnými menami. Redukcia vlastných mien na konštrukcie z ukazovacími zámenami bez akýchkoľvek vlastných mien by bola zrejme v mnohých prípadoch nielen komplikovaná, ale z hľadiska fungovania bežnej komunikácie v prirodzenom jazyku by nebola adekvátna.

Po tretie, je zrejmy rozdiel medzi používaním vlastných mien a osobných zámen v úlohe podmetu vety, čo Frege v istom zmysle aj pripúšťa. Veta *Dr. Gustav Lauben bol zranený* má byť priamo o konkrétnom indivíduu; veta *Ja som bol zranený* nie je priamo o žiadnom konkrétnom indivíduu, ale v závislosti od situácie prehovoru o tom indivíduu, ktoré túto vetu vypovedalo.

Po štvrté, môžeme použiť na Fregeho vysvetlenie argument na základe toho, čo už uznal: pri vysvetľovaní zmyslu vlastného mena "Dr. Gustav Lauben" Frege bez okolkov používa vlastné mená "Leo Peter", "Rudolf Lingens" a "Herbert Garner". Predpokladaných nositeľov týchto mien nám nijako nepredstavil a okrem nejednoznačných opisov, ktoré môžeme s nimi spájať na základe textu, ktorý uvádza Frege (napr. s Leom Petrom môžeme spájať opis *ten, ktorý počul Dr. Gustava Lauben povedať "Ja som bol zranený" a ktorý o niekoľko dní neskôr poznamenal, "Dr. Gustav Lauben bol zranený"*), nie sme s nimi nijako oboznámení. Nemáme žiadne jednoznačné opisy spojené s osobami označenými uvedenými vlastnými menami a nie sú nám prístupné ani údajné primitívne zmysly,

ktoré s nimi spájajú výlučne sami nositelia týchto mien. Keď zoberieme Fregeho za slovo, tak buď nám vlastne nemohol komunikovať žiadnu propozíciu, v ktorej vystupujú vlastné mená (ak máme s nimi spájať primitívny zmysel, ktorý nám je neprístupný), alebo pre každého adresáta to boli odlišné propozície, podľa toho, ktorý jednoznačný opis s nimi spája, pretože nijako bližšie nešpecifikoval konvenciu, na základe ktorej by sme z mnohých opisov vybrali presne jeden. Keďže jeho požiadavky, kladené na osobné vlastné mená v bežnej komunikácii, nespĺňa ani len jeho vlastné vysvetľovanie povahy vlastných mien, zdá sa viac ako pravdepodobné, že tieto požiadavky sú príliš silné, ak sú v svojich dôsledkoch vôbec splniteľné.

Fregeho primitívny zmysel, spájaný výlučne nositeľmi s vlastnými osobnými menami jednak nie je komunikovateľný, jednak robí osobné vlastné mená výnimočnými oproti ostatným vlastným menám, pretože Etne a podobným neživým veciam asi neprisúdime schopnosť uchopovať nejaké propozície, ktoré sú vyjadrené vetami s ich vlastným menom, a toľž im neprisúdime schopnosť uchopovať tieto propozície špecifickým spôsobom. Preto buď zrušíme kognitívnu neprístupnosť jednoduchého zmyslu pre iných, alebo zo strany Fregeho zostáva ako vážny návrh teórie vlastných mien iba nedopracovaná teória vlastných mien ako skrytých deskripcií spájaných s vlastnými menami na základe nie celkom záväznej či známej konvencie.

2. Church: vlastné mená vyjadrujú jednoduchý alebo štrukturovaný spôsob označovania

Od Thomasa Hobbsa pochádza koncepcia osobných (personal) mien, ktorú si osvojil a dopracoval J. S. Mill⁵. Táto koncepcia na rozdiel od Fregeho názoru predpokladá, že vlastné mená patria medzi tie výrazy, ktoré nemajú konotáciu (približne fregeovský *zmysel*), ale majú denotáciu. Inak povedané celá ich sémantická úloha je redukovaná na to, na čo sa vzťahujú - na čo referujú. Alonzo Church toto odmietol a pokúsil sa o dopracovanie koncepcie vo Fregeho duchu aj za cenu, že im prisúdil systematickú viacznačnosť.

A. Church konštatuje ([8], s.3), že pod vlastné mená:

zaradujeme nielen vlastné mená, ktoré sú dohodou určené k tomu, aby označovali určitým spôsobom - napr.: "Rembrandt", "Caracas", "Mississippi", "Odysea", "osem", ale tiež i také mená, ktoré majú štruktúru, vyjadrujúcu určitú analýzu spôsobu, ktorým označujú. Ako príklady posledných môžeme uviesť : "päťstodevät", ktoré označuje určité prvočíslo, a to spôsobom, vyjadreným lingvistickou štruktúrou, totiž päť krát sto plus deväť; "autor Waverley", ktoré označuje istého škótskeho spisovateľa, totiž Sira Waltera Scotta, a to osobitým spôsobom, vyjadreným lingvistickou štruktúrou, totiž ako toho, ktorý napísal Waverley; " Rembrandtovo rodisko"; "hlavné mesto Venezuely"; "kvadrát dvojky".

Church teda navrhuje rozlišovať medzi konvenčnými - jednoduchými vlastnými menami, ktoré majú určený význam [meaning] na základe dohody - tie by mohli vyjadrovať čosi ako Fregeho jednoduchý zmysel - a tými, ktoré majú lingvistickú štruktúru tvorenú z významuplných častí. Uvedomuje si, že v prirodzených jazykoch však tento rozdiel nie je vždy jasný a uzatvára, že "zatiaľ neexistuje všeobecne uznaná teória významu vlastných mien" ([8], s. 3). Church sa však otázkou jednoduchého zmyslu vlastných mien z prirodzeného jazyka v citovanej práci detailnejšie nezaoberal.

To, čo robí z Churchovho dopracovania Fregeho teórie vlastných mien asi neudržateľnú koncepciu, je predovšetkých závislosť sémantickej úlohy výrazu od kontextu. Vlastné meno v nepriamom kontexte sa nepodieľa na vedľajšej propozícii svojim zmyslom, ale čímisi, čo je vyjadrené tým, čo označuje tento (obvyklý) zmysel vlastného mena.

Napríklad vo vete

(5) G. Frege verí, že Dr. Lauben je zranený

je vlastné meno "Dr. Lauben" použité tak, že označuje zmysel mena "Dr. Lauben" - podľa Churchovej notácie by tento obvyklý zmysel mohol byť označený ako L_1 ; vlastné meno v prvom

nepriamom výskyte však vyjadruje nejaký zmysel, ktorý koncipuje zmysel mena " Dr. Lauben" - L_{1_1} .

Vo vete

(6) Dr. Lauben verí, že Dr. Lauben je zranený

je vlastné meno "Dr. Lauben" použité dvakrát: prvý raz vyjadruje L_1 a druhý raz vyjadruje L_{1_1} . Vlastné meno by takto podľa Churcha bolo tiež systematicky viacznačné - denotát vlastného mena závisí od kontextu (priamy, prvý nepriamy, ..., n -tý nepriamy)⁶.

O čom je teda veta, v ktorej vystupuje vlastné meno v úlohe podmetu, závisí od kontextu. V priamom je to individuum z mäsa a kostí, v prvom nepriamom abstraktný zmysel vlastného mena, v druhom nepriamom opäť abstraktný zmysel, ktorý koncipuje obvyklý zmysel vlastného mena atď. *ad infinitum*. Zdá sa, že príbuznosť výrazov L_1 a L_{1_1} je čisto typografická, pretože zmysel výrazu v priamom kontexte ako objekt môže byť vyčlenený mnohými (od neho) abstraktnejšími zmyslami, a nie je ničím určené, ktorý z nich je práve ten jediný, ktorý máme na základe konvencie spájať s vlastným menom v nepriamom kontexte a je označený napr. menom L_{1_1} . Zdá sa, že Russellova námietka, že väzba medzi menom a zodpovedajúcim menom jeho zmyslu je celkom mysteriózna, je oprávnená:

"C" a C sú teda zdanlivo rozdielne entity, také, že "C" označuje C . To však nemôže byť vysvetlenie, pretože vzťah "C" ku C zostáva záhadný. ... To je neriešiteľný zmätk, ktorý azda dokazuje, že celé rozlíšenie zmyslu a denotátu bolo chybné koncipované ([12], s. 145).

3. Russell⁷: individuum je pôvodnou zložkou propozícií a jedným z argumentov funkcií

Propozície sú podľa Russella zloženiami, komplexami, pričom mnohé obsahujú individua ako stavebné zložky. Samé individua sú nezložené, jednoduché - môžeme ich chápať ako zloženiny, komplexy minimálnej štruktúry.

Propozícia

(7) *Toto je červené (This is red)*

je príkladom propozície, ktorá neobsahuje viazanú premennú a kde "this" je niečo bezprostredne dané (immediately given).

Zdá sa, že

(8) *Sokrates je človek*

neobsahuje viazanú premennú; pre Sokrata samého áno, ale pre nás, ktorí poznáme Sokrata iba na základe opisu, nemôže slovo "Sokrates" znamenať to, čo znamená pre neho samého; znamená skôr "osoba majúca také a také vlastnosti"([17], s. 50).

Objekty, ktoré nie sú ani propozíciami, ani funkciami budeme nazývať individua. Také objekty budú zložkami (constituents) propozícií alebo funkcií a budú pôvodnými (genuine) zložkami v tom zmysle, že sa nerozplynú v analýze ako triedy alebo frázy tvaru "to také a také" (the so-and-so) ([17], s. 51).

Argumentami funkcie môžu byť funkcie alebo propozície alebo individua ([17], s. 54).

"Individuum" je čokoľvek, čo môže byť podmetom atomickej⁸ propozície ([17], s. xv).

Individuum charakterizujú Russell s Whiteheadom aj ako výraz, čo iba dokumentuje ich časté nerozlišovanie medzi lingvistickými entitami a ich referentami:

Výrazy, ktoré sa môžu vyskytovať v ľubovoľnej forme atomickej propozície sa nazývajú "individua" alebo "jednotliviny" (particulars); výrazy, ktoré sa vyskytujú ako R , sa nazývajú "univerzálne".⁹

Za týmto stanoviskom je Russellovo odmietnutie individuových opisov ako samostatných zmysluplných výrazov, a nepriamo aj odmietnutie koncepcie vlastných mien ako skratiek takýchto opisov. K individuu sa dostávame priamo iba cez ukazovacie zámená, všetky ostatné spôsoby hovorenia o sa dajú (v princípe) redukovať na hovorenie pomocou univerzálií - propozičných funkcií.

4. Tichý - individuum verzus individuová rola

Tichý sa napr. v článku *Jednotliviny a ich roly*¹⁰ priklonil k Millovej koncepcii vlastných mien ako nálepiek individuí, pričom celá ich sémantická úloha je redukovaná na to, o čom sú - na čo referujú. V tejto štúdií môžeme nájsť nasledujúce charakteristiky individuí, resp. jednotlivín¹¹. Jednotlivina je *konkrétny materiálny objekt; hmotný objekt; fyzikálny objekt; teleso*. Jednotlivina je rigidne konzervatívna - udalosti jej životopisu sú pre jednotlivinu trvalými faktami. V knihe *The Foundations of Frege's Logic* dodáva, že individuum je *čistý individualizátor (a pure individuator)* a je *holé (bare)*:

[Individuum] je holé, ale nie v tom zmysle, že by mu skutočne chýbali vlastnosti, ale v tom zmysle, že žiadna z netriviálnych vlastností, ktorú náhodou exemplifikuje, nie je jeho konštitučnou zložkou. Etne môže prípadne chýbať každá z týchto vlastností bez toho, aby sa stala numericky odlišným individuum. Iba triviálne vlastnosti podobné jej vlastnej numerickej identite sú črty, ktoré nemôžu Etne chýbať ([16], s. 210).

Toto Tichého stanovisko je stanoviskom krajného antiesencializmu.

Na druhej strane individuové roly sú abstraktné entity, ktoré okrem svojich náležitostí (nutných atribútov pre stelesňovateľov) nekladú žiadne špeciálne podmienky na jednotliviny, ktoré ich stelesňujú alebo môžu stelesňovať, a preto sú otvorené voči jednotlivinám.

Tichý pri vysvetľovaní rozdielu medzi jednotlivinami a individuovými rolami vychádza z niektorých princípov. Podľa princípu **asercie (Assertion)** to, čo nejaká veta hovorí (jej asertívna sila), nezávisí od skutočnosti (empiricky zistiteľných faktov). Ďalej zdôrazňuje princíp **o čom hovoríme (Aboutness)**: "veta, v ktorej sa hovorí, že výsledok vykonania určitej operácie má určitú vlastnosť, nie je o objekte, ktorý je výsledkom jej vykonania, ale o samej operácii" ([15], s. 33).

Podľa tohto princípu veta

(9) Prezident USA je sukničkář

nie je o Billovi Clintonovi, ale o individuovej role *Prezident USA*: hovorí, že ten, kto je prezidentom USA - a nech je ktokoľvek - je sukničkář. Toto zdôvodnenie je založené na tom, že veta hovorí o predmete X, ktorý má spĺňať podmienku C tak, že: splnenie podmienky C predmetom X "robí" vetu pravdivou a nesplnenie podmienky C predmetom X nepravdivou. Je zrejmé, že veta môže byť pravdivá, aj keď Bill Clinton nie je sukničkář, a nepravdivá, aj keď Clinton je sukničkář. Čiže predmetom C vety (9) nie je Bill Clinton. Proti tomu, že predmetom vety je konkrétne individuum, je aj princíp **oboznámenosti s tým, o čom hovoríme (Acquaintance)** ([15], s.214): s tým, o čom hovoríme, by sme mali byť oboznámení. Ale ten, kto nevie, kto je náhodou prezident USA, by nevedel, o čom je veta (9). Rovnako asi nik z nás by nevedel, o čom je veta

(#) Najmladší obyvateľ Prahy je chlapec.

5. Referencia verzus supozícia (supozície *de dicto* a *de re*)

Aby však Tichý mohol presvedčivo zdôvodniť, že síce môžeme hovoriť podľa princípu Aboutness o abstraktnej operácii a zachovať stálu referenciu výrazu, ale napriek tomu môžeme spravidla v súlade s bežnou intuíciou prisudzovať alebo upierať predikát jednotlivine, nie samej operácii, navrhuje rozlíšiť dva druhy supozícií zložky¹² nejakej aplikácie predikátu.

Daný výskyt frázy vyjadrujúcej zložku aplikácie bude nazývaný de dicto alebo de re v závislosti od supozície tejto zložky ([16], s. 214).

Vo vete jazykovej formy

(*) S je P

kde S je určitá deskripcia, môžu byť takto skryté dve odlišné logické štruktúry podľa supozície S, pretože S ako zložka aplikácie funkcie P sama môže reprezentovať inú funkciu - napr. v matematike sú to povedzme funkcie s definičným oborom na reálnych číslach, v empirických diskusiách

funkcie na logickom priestore, čiže funkcie, ktorých hodnoty závisia od možného sveta a časového okamihu (svetamihu). Ak v matematike tvrdím:

(10) $\cos(0)$ je prirodzené číslo,

tak nehovorím, že funkcia kosínus je prirodzené číslo, ale že číslo, ktoré funkcia kosínus priraduje argumentu nula, t.j. po aplikácii na argument ako na zložku dáva ako funkčnú hodnotu číslo, ktoré je prirodzené.

Ak však poviem vetu:

(11) $\cos(x)$ je periodická funkcia,

tak nehovorím nič o nejakom konkrétnom čísle, ktoré by sme dostali ako funkčnú hodnotu funkcie kosínus, ale hovorím niečo o samej funkcii kosínus - to, že na rozdiel od iných funkcií patrí medzi periodické funkcie.

Rozlišovať medzi funkciou a jej hodnotou musíme pri intenzionálnych funkciách, zachytených výrazmi prirodzeného jazyka. Ak prechod od aplikácie funkcie na argument k výsledku takejto aplikácie - ako to bolo v prípade vety (9) - nazveme *intenzionálny zostup*¹³, tak môžeme definovať výskyty *de re* a *de dicto* výrazu takto:

Výraz S má vo vete "S je P" výskyt *de re* vtedy a len vtedy, keď (vtt) sama zložka S aplikácie nejakej funkcie P vyžaduje intenzionálny zostup (sama S nebude uvažovaná ako funkcia, ale ako hodnota funkcie S pre príslušný argument a na túto hodnotu bude aplikovaná funkcia P);

Výraz S má vo vete "S je P" výskyt *de dicto* vtt zložka S aplikácie nejakej funkcie P nevyžaduje od S intenzionálny zostup (S ako funkcia bude argumentom funkcie P).

Podľa povahy supozície zložky aplikácie funkcie Tichý vysvetľuje aj princíp **predikácie (Predication)**, ktorý určuje, čomu prisudzujeme (upierame) predikát. Tichý rozlišuje dva druhy predikácie:

A) predikácia *de re*: predikát (zvyčajne) aplikujeme na individuálnu vec (res), ktorá je nositeľom roly. Vo vete

(9) Prezident USA je sukničkárom

ide o predikáciu *de re*: úrad prezidenta USA nie je (a ani nemôže v pravom slova zmysle byť) sukničkárom, ale obsadzovateľ úradu z mäsa a kostí ním môže byť. Aby veta (9) bola zmysluplná, vyžaduje si zložka (*Prezident USA*) aplikácie funkcie *byť sukničkárom* intenzionálny zostup od roly k jej obsadzovateľovi, t.j. prechod od funkcie k jej hodnote pre aktuálny stav vecí;

B) predikácia *de dicto*: predikát aplikujeme priamo na rolu, o ktorej sa hovorí (*dictus*).

Čiže iba v prípade predikácie *de dicto* hovoríme o tom istom, čomu prisudzujeme (upierame) predikát. Vo vete

(12) Prezident USA je voliteľný úrad

ide o predikáciu *de dicto*: jednotlivina ako napríklad Bill Clinton nie je úrad, a toľž voliteľný, ale *Prezident USA*¹⁴ je úradom, a to voliteľným (jednotlivina sa stáva obsadzovateľom na základe voľby). Pri predikácii *de dicto* nie je v hre jedna bližšie neurčená hodnota funkcie, vyjadrená zložkou aplikácie predikátu, ale sama funkcia - vo vete (12) nie je ani zmienka o nejakom konkrétnom človeku, ale hovorí sa v nej o funkcii, ktorá je typu individuového úradu. Aby veta (12) bola zmysluplná, jej zložku *Prezident USA* nesmieme brať tak, že vyžaduje intenzionálny zostup. Treba však zdôrazniť, že sémantická úloha výrazu v pozícii subjektu je nemenná - stále referuje na rolu (funkciu, resp. konštrukciu funkcie).

Podľa Tichého "fregeovská sémantika s rozlíšením zmyslu a referenta (denotátu), ktorá v rozličnom prestrojení stále dominuje v tejto oblasti, je výsledkom neschopnosti rozlíšiť supozíciu od referencie" ([16], s. 217).

Okolnosť, že vety tvaru S je P majú rovnakú povrchovú štruktúru, nemusí viesť k dvojznačnosti jednotlivých viet. Rozlíšenie supozície, resp. predikácie *de re* a *de dicto* majú zvyčajne zabezpečiť odlišné súbory predikátov, ktoré môžu vykazovať jednotliviny na jednej strane a individuové úrady na druhej strane. Čiže logická kategória predikátu P má byť zaručeným indikátorom toho, o ktorú supozíciu výrazu S vo vete "S je P" ide. Nie je však isté, či takéto súbory predikátov sú zaručene disjunktné - môžeme mať rozdielne názory na to, čomu je prisudzovaný predikát v nasledujúcej vete:

(13) Prezident USA je dôležitý (známy, uznávaný, ...)

V situáciach, v ktorých hrozí, že by sme nevedeli jednoznačne rozhodnúť bez dodatočných informácií (napr. kontextu rozhovoru), o ktorý druh predikácie ide, by sme mali mať k dispozícii syntaktické prostriedky diferenciácie druhov predikácie. Jedným z takýchto prostriedkov je použitie spojenia typu "úrad prezidenta USA", "rola najjasnejšieho hviezdneho objektu ranného neba" a pod., ktorým zabezpečíme jednoznačnosť toho, o aký druh predikácie ide - v takomto prípade o predikáciu *de dicto*.

Verifikačné procedúry viet so supozíciami podmetov *de dicto* a *de re* majú ako východisko ten istý bod: príslušnú rolu. Vo vete s podmetom v supozícii *de dicto* zisťujeme jedným krokom, či rola sama má vlastnosť, ktorá je jej prisudzovaná. Vetu s podmetom v supozícii *de re* verifikujeme dvomi krokmi: najprv nájdeme nositeľa roly a ďalším krokom zistíme, či tento nositeľ má vlastnosť, ktorá je mu prisudzovaná.

6. Oboznámenosť s individuami

S tým, o čom hovoríme, máme byť podľa princípu oboznámenosti (Acquaintance) oboznámení. S tým, o čom je však veta

(8) Sokrates je človek

môže byť - podľa Russella a v istom zmysle i podľa Fregeho - oboznámený iba Sokrates, ale my ostatní spájame s vlastným menom individua opisy, ktoré sa v analýze podľa Russella stratia, pretože nie sú sebestačnými výrazmi, ale iba zložkami idiomatických skratiek. Ak použijeme ukazovacie zámeno vo vete napr.:

(7) Toto je červené

mohli by sme byť oboznámení s tým, o čom hovoríme, pokiaľ predpokladáme, že ukazovacie zámeno nás vedie priamo k bezprostrednému objektu nášho hovorenia, hoci tým "objektom" podľa Russella by bol jednoduchý zmyslový údaj (výraz "toto" je pre Russella pravé logické meno).

Avšak v prípade použitia niektorých predikátov, ako napríklad vo vete

(14) Tento je mŕtvy

môžeme pochybovať o oboznámenosti s predmetom hovorenia i o existencii zmyslových údajov, pretože nie o mŕtvole, vyčlenenej ukazovacím zámenom, ani o jednoduchom zmyslovom údaji s ňou späť, chceme povedať, že je mŕtva, resp. mŕtvy.

Podľa Fregeho i Russella by však nikto nemohol byť oboznámený s vetou

(15) Sokrates je mŕtvy.

Presvedčivé vysvetlenie toho, o čom hovoríme vo vetách typu (14) a (15), som nenašiel ani u Fregeho, ani u Russella.

Tichý presvedčivo ukázal, že Russellovo "odstránenie" určitých opisov, resp. individuových rolí nie je vo všeobecnosti korektné (pozri [15], s. 215 – 223).

Vetu

(16) Saul Kripke obdivuje autora *Meaning and Necessity*

podľa Russellovej teórie deskripcií môžeme parafrázovať

(16*) Existuje individuum x také x napísalo *Meaning and Necessity* a toto x je jediné a Saul Kripke obdivuje x .

Je zrejmé, že zo (16*) vyplýva okrem iného, že niekto napísal *Meaning and Necessity*. Avšak zo (16) nič také nevyplýva. Môžeme hovoriť o autorovi *Meaning and Necessity* bez toho, aby niekto napísal *Meaning and Necessity*, rovnako môžeme hovoriť o súčasnom kráľovi Francúzska aj v prípade, že Francúzsko nie je monarchia, ale republika. Naozaj ak niekto povie, že osoba ako kráľ Francúzska neexistuje, tak hovorí úplne korektno o kráľovi Francúzska. Russellovská parafráza (16*) vety (16) je preto logicky neadekvátna.

Niekoľko by mohol namietat', že Russellova teória ponúka rozlíšením primárneho a sekundárneho výskytu výrazu uspokojivé riešenie. Napríklad známa veta

(17) Juraj IV. si prial vedieť, či Scott bol autorom románu *Waverley* obsahuje označujúci zvrät "autor románu *Waverley*" vo výroku, ktorý je iba zložkou celého výroku (vety), a preto má sekundárny výskyt. Vetu (17) podľa Russella môžeme parafrázovať:

(17*) Juraj IV. si prial vedieť, či jeden a iba jeden človek napísal román *Waverley* a či tým človekom bol Scott

Ak by sme parafrázovali (17) nasledovne:

(17**) Jeden a iba jeden človek napísal román *Waverley* a Juraj IV. si prial vedieť, či bol týmto človekom Scott

tak by deskripcia "autor románu *Waverley*" mala primárny výskyt ([12], s. 147); vo vete (17**) na rozdiel od vety (17*) by sa tvrdila existencia individua, ktoré je autorom románu *Waverley*.

Avšak vo vete (16) deskripcia "autor *Meaning and Necessity*" nie je zložkou výroku, ktorý by sám bol zložkou inej vety, a preto táto deskripcia nemá sekundárny výskyt a Russellova eliminácia náprotivku tejto deskripcie v logickej štruktúre nie je korektne použiteľná. Russellova teória deskripcií nevedela korektne eliminovať deskriptívne výrazy v kontextoch "X hovorí o...", "X myslí na...", "X obdivuje...", a pod. Chybný predpoklad Russellovej teórie spočíval v tvrdení existencie jednotlivín určitého druhu. Takže veta

(18) Saul Kripke myslí na kráľa Francúzska

môže byť pravdivá (dajme tomu, že Kripke nepozná francúzske reálie) aj v situácii, že žiadna osoba nie je kráľom Francúzska. Ďalej, ak hovoríme niečo vo vete o propozícii, v ktorej sa priamo tvrdí existencia jednotliviny, tak v tomto prípade existencia jednotliviny nemusí z celej vety vyplývať. To, o čom hovoríme, môže byť individuová rola, nie priamo jednotlivina. Veta

(19) Saul Kripke si myslí, že kráľ Francúzska existuje

zachytáva propozíciu, v ktorej Kripke prisudzuje úradu *kráľ Francúzska* to, že je niekým obsadený. Táto propozícia môže byť pravdivá aj v prípade, že *úrad* kráľ Francúzska je vakantný.

7. Primitívny zmysel a cesta späť od referenta k zmyslu

Tichý nespochybnil Russellovu požiadavku oboznámenosti s objektom v úlohe podmetu, veď na princípe oboznámenosti s tým, o čom sú vlastné tvrdenia stavia. Na druhej strane však odmietol akúsi výlučnosť použitia vlastného mena pre nositeľa samého.

Zavedenie výlučného spôsobu danosti seba samému prostredníctvom akéhosi primitívneho zmyslu vlastného mena vedie k zmiešaniu logiky a epistemológie. Zmysel mena ako logická entita nemôže závisieť od náhodného empirického faktu, akým je napríklad to, že Dr. Lauben si niečo myslí. Veď ako by to bolo v prípade vlastných mien neživých vecí - pre ne by neexistoval jednoduchý zmysel sebaaprezentácie pri použití vlastného mena, pretože takéto veci nemôžu použiť vlastné meno, resp. nemôžu myslieť. Tichý odmietol takýto druh epistemologického subjektivismu v sémantike a v dobrej vôli navrhol rekonštrukciu koncepcie primitívneho zmyslu späťého s vlastnými menami v duchu Fregeho prístupu (pozri [14], s. 25 – 42).

Primitívny zmysel definuje ako zmysel, ktorý

... je jednoduchý (t.j. nie je zložený z iných zmyslov) a pre ktorý nie je záležitosťou náhodných faktov, ktorú konkrétnu entitu vyčleňuje ([14], s. 35).

Prirodzenými kandidátmi na vyjadrovanie takých primitívnych zmyslov, ktoré vyčleňujú osoby, boli zrejme osobné vlastné mená a zámeno "ja". Tichý však zbavil takéto primitívne zmysly výlučnej

prístupnosti iba pre nositeľov príslušných osobných vlastných mien, čím prestali byť osobné vlastné mená, a tým i zámeno "ja"¹⁵ výnimkami z celej systematiky Fregeho sémantickej koncepcie a primitívne zmysly mien by sa stali objektívnymi a komunikovateľnými entitami. Primitívny zmysel výrazov by sa takto nespájal iba s individuami, a teda sprostredkovane iba s vlastnými menami individuí, ale aj s entitami ľubovoľného druhu. Bol presvedčený, že názor, podľa ktorého nielen individúa, ale každá entita akéhokoľvek druhu môže byť vyčlenená takýmto jedinečným primitívnym zmyslom, je v plnom súhlase s Fregeho filozofiou ([14], s.38).

Tichý rozpracoval ideu primitívneho zmyslu v súvislosti s problémom nepriamych kontextov a indexových výrazov: v oboch prípadoch ide o sémantický problém, a teda o zmysel výrazov. Hádam treba upozorniť pre prípad možného nedorozumenia, že Tichý sa na tomto mieste nezaobrá otázkou, či v tom-ktorom jazyku naozaj môžeme mať vlastné mená všetkých entít, a teda i vlastné mená primitívnych zmyslov denotátov tých-ktorých výrazov. Tichému je jasné, že už v prípade univerza individuí s mohutnosťou kontinua nemôžeme mať v žiadnom jazyku nad konečnou abecedou s konečnou dĺžkou slov a viet vlastné meno pre každé individuum. *A fortiori* nemôžeme mať ani vlastné mená pre všetky vlastnosti a relácie medzi individuami nad takýmto univerzom. Každý, a teda aj primitívny zmysel je vždy relativizovaný k výrazu – je to *zmysel nejakého mena* N_i , ktorý vyčleňuje ten istý denotát ako vyčleňujú zmysly mien $N_1, N_2, \dots, N_k$. Aj keď nie je relátum *meno* (výraz) uvedené za výrazom *zmysel*, tak sa to predpokladá ako samozrejmé (tak je to napr. v niektorých Tichého pasážach i v najbližšej citácii z Russella), čo niekedy využívame kvôli stručnosti i my.

Tichému však bolo jasné, že takto definovaný zmysel naráža na známu Russellovu námietku, že "od denotátov k zmyslom neexistuje žiadna spätná cesta, pretože každý objekt môžeme označiť nekonečným množstvom rôznych označujúcich zvrátov" ([12], s. 145). Táto námietka je naozaj oprávnená v tom zmysle, že žiadne konkrétne zobrazenie nedefinujeme, ak určíme iba podmienku, že má byť také, že priraduje každej entite ako denotátu určitého výrazu nejaký zmysel, ktorý ju vyčleňuje. Ak by však Russellova námietka znamenala čosi oveľa silnejšie - napríklad to, že žiadne takéto priradenie nemôže byť vôbec definované, tak naráža na oprávnenú ideu primitívneho zmyslu ako jedného z množstva zobrazení:

Môžeme okrem iného vyčleniť z množstva zobrazení jedno zobrazenie: to jediné, ktoré priradí každý objekt k zodpovedajúcemu primitívnemu zmyslu ([14], s. 38).

Takéto spätné priradenie od referentov k zmyslom výrazov umožňuje vyriešiť podľa Tichého dva problémy: 1. problém, o čom je výraz v nepriamom kontexte; 2. problém, o čom sú indexové výrazy. Budeme sa zaoberať iba prvým problémom. Tento problém nemusíme riešiť takým podivným spôsobom, ako navrhuje M. Dummett (pozri [2], s. 277-8), že nepriamosť kontextu sa týka iba denotátu (referenta), ale zmysel zostáva nedotknutý. To by viedlo k tomu, že v prvom nepriamom kontexte výraz "autor Waverley" referuje na tú istú vec, ktorú vyjadruje: na jeho zmysel v priamom kontexte.

Na základe koncepcie primitívneho zmyslu môžeme podľa Tichého povedať, že nepriamy zmysel jednoduchého výrazu "autor" je jedinečný primitívny zmysel, ktorý vyčleňuje – keďže zmysly vyčleňujú aj ľubovoľné iné entity, aj napríklad iné zmysly - obvyklý zmysel výrazu "autor". Tento primitívny zmysel výrazu "autor" je zmyslom, ktorý výraz vyjadruje v prvom nepriamom kontexte. Čo je zmyslom výrazu "ten¹⁶ autor Waverley" v nepriamom kontexte? Je to zloženie primitívnych zmyslov, ktoré vyčleňujú v príslušnom poradí obvyklé zmysly výrazov "autor", "Waverley" a "ten".

8. Vlastné meno nevyjadruje žiadny zmysel - referuje vždy priamo na individuum

Avšak ak zmysel výrazu, ako by to takto bolo v prípade vlastných mien, je primitívny, tak je funkciou toho, na čo referuje: poznanie toho, na čo výraz referuje, stačí na poznanie zmyslu, ktorý vyjadruje.

Preto zmysly primitívnych symbolov v priezračnom jazyku sú nečinnými prívieskami, ktoré sú z hľadiska sémantiky nepotrebné. Nato, aby sme pochopili formulu takéhoto jazyka, potrebujeme poznať iba referenty primitívnych symbolov, ktoré sa v nej vyskytujú, všetko iné odhaľuje spôsob, akým sú symboly spolu spojené ([14], s.47)

Toto Tichý považoval v čase písania citovaného článku za presné vysvetlenie toho, o čom je priezračná notácia Fregeho *Begriffsschrift* a *Grundgesetze*. Takže čo sa týka "hlbkovej" (logickej) štruktúry jazyka, referencia (denotácia) mala byť vlastne všetkým, čo je v hre.

Tichý takto odmietol spájať s vlastnými menami akýkoľvek zmysel, nielen primitívny. Vlastné mená sú priamo o indivíduu. Tu azda sú korene jeho antiesencializmu.

9. Vlastné mená fiktívnych indivíduí ako voľné premenné

Tichý považoval za samozrejmé, že vo vete (15) sme s podmetom vety oboznámení - u Tichého môžeme nájsť vetu "Marie je mrtvá" (pozri [13], s. 86), o ktorej hovorí, že je o Márii samej. Krstné mená ako "Mária", "Ján" a pod. nie sú podľa terajšej konvencie kompletne vlastné mená a mnohí logici (možno vrátane Tichého) ich používali vlastne iba ako indivíduové premenné. Frege však nehovoril o krstných menách, ale o kompletných vlastných menách, akými sú mená *Dr. Gustáv Lauben*, *Leo Peter*, *Etna*. Takými sú aj Tichým používané mená *Walter Scott*, *Georg Bush* a pod. V prípade, že používame tieto vlastné mená vo vetách, môžeme im vo všeobecnosti rozumieť aj v prípade, že nie sme oboznámení s kontextom – Tichý toto *protikontextualistické* stanovisko zaujímal v článku [13] nielen vzhľadom na vlastné mená, ale aj vzhľadom na indivíduové deskripcie a iné výrazy.

Neskôr však Tichý v práci [16] pri analýze historických a fiktívnych mien prišiel jednak s kritikou Kripkeho kauzálnej teórie vlastných mien, jednak s originálnym vysvetlením povahy fiktívnych vlastných mien ako voľných premenných. Dokonca v mnohých kontextoch aj historické vlastné mená podľa Tichého fungujú ako fiktívne vlastné mená, t.j. ako *voľné* premenné. Toto bola zároveň akási inovácia kritiky Fregeho teórie vlastných mien. Kritikou Kripkeho teórie vlastných mien sa tu nebudeme bližšie zaoberať. Zameriame sa skôr na Tichého teóriu vlastných mien.

Frege sám vysvetľoval fiktívne mená ako vlastné mená, ktorých zmysel nič nevyčleňuje – nemajú žiadny denotát. Nejasnosť takejto explikácie sa však týkala otázky, čo je vlastne zmyslom takéhoto mena. Ktorú charakteristiku Sherlocka Holmesa z príbehov Conana Doylea máme považovať za zmysel mena "Sherlock Holmes"? Nech by sme už vybrali ktorúkoľvek charakteristiku – napr. *(ten jediný) detektív fajčiaci fajku* – malo by to problematické dôsledky (pozri [16], 262). Príbehy o Sherlockovi Holmesovi nás vedú k prijatiu istých predpokladov, ale žiadneho predpokladu, ktorý by sa týkal konkrétneho indivídua, ale iba akéhosi "*arbitrárneho*" *indivídua*. Podľa Tichého meno "Sherlock Holmes" plní úlohu voľnej premennej, a preto nepotrebuje mať ani zmysel, ani denotát ([16], 263). Preto vety o Sherlockovi Holmesovi nezachytávajú žiadnu informáciu.

Podobná situácia je podľa Tichého aj v niektorých iných kontextoch v prípade historických mien. Vraj ak tvrdíme vetu (20) "Aristoteles učil Alexandra", sotva tým tvrdíme nejaký poznatok o konkrétnych indivíduách ([16], 263).

Hoci radi myslíme, že existovalo také indivídium ako Aristoteles, numerická identita tohto človeka je nielen nenávratne stratená v dávnej minulosti, ale v súčasnosti aj úplne nezaujímavá. ([16], 264)

Frege v článku *O zmysle a denotáte* tvrdil, že "V prípade konkrétneho vlastného mena, napr. "Aristoteles", môžu sa, prirodzene, názory na jeho zmysel rôzniť. Za jeho zmysel možno napr. považovať: Platónov žiak i Učiteľ Alexandra Veľkého. Každý, kto tak robí, bude spájať s vetou "Aristoteles sa narodil v Stageire" iný zmysel ako ten, kto pokladá za zmysel tohto mena Učiteľ Alexandra Veľkého, narodený v Stageire. Pokiaľ zostáva denotát ten istý, dajú sa zmeny zmyslu

pripustiť, ale treba ich odstrániť z teoretickej sústavy dôkazovej vedy a vôbec sa nesmú vyskytnúť v dokonalom jazyku" ([7], pozn. 4, s. 350).

Tichý nevidí problém ani tak v tom, že zmysel vlastného mena sa mení od jedného užívateľa k druhému, ale v tom, že bez ohľadu na to, ako je tento zmysel fixovaný, vedie to k protiintuitívnym dôsledkom, na ktoré v zásade upozornil už John R. Searle¹⁷. Ak by sme menom "Aristoteles" rozumeli "Učiteľ Alexandra", tak veta

(21) Učiteľ Alexandra učil Alexandra

nemôže byť nepravdivá, hoci je iba náhodným faktom, že Aristoteles učil Alexandra.

Tichý vidí východisko v tom, že budeme chápať meno Aristoteles ako logický vešiak (premennú), na ktorom je "zavesená" nejaká množina atribútov.

Odôvodnenie, prečo historické mená môžu v mnohých kontextoch plniť iba úlohu voľných premenných, je podľa Tichého založené aj na tom, že v prípade, ak sa zistí, že nežil taký človek, ktorý by vykazoval určitý súbor atribútov, tak by malo byť zmysluplné povedať, že neexistoval. Predpokladajme, že by sa ukázalo, že dielo pripisované Aristotelovi napísali v skutočnosti traja Platónovi žiaci, z ktorých ani jeden sa nevolal Aristoteles a známe charakteristiky údajného Aristotela nespĺňala žiadna osoba. Ak by sme to chceli povedať vetou

(22) Aristoteles nikdy neexistoval,

tak by sa nám to nepodarilo: vetou (22) by sme hovorili, že niekto – konkrétne Aristoteles – neexistuje. Čiže najprv presupozíciou vety by sme predpokladali existenciu konkrétneho individua a potom by sme mu prisúdili predikát neexistencie – veta (22) nemôže byť pravdivá.

Tichý túto situáciu vyriešil tak, že v takomto prípade je meno "Aristoteles" iba premenná a zistený historický fakt by sme vyjadrili takto:

(23) Ak Aristoteles mal atribúty $P_1, P_2, \dots, P_n$, tak nič nie je totožné s Aristotelom.

Veta (23) takto zachytáva výrokovú formu, ktorá by pre každú hodnotu voľnej premennej *Aristoteles* nadobúdala pravdivostnú hodnotu pravda.

Dôležitý rozdiel medzi fiktívnymi a historickými menami je zřejmý. Na rozdiel od Sherlocka Holmesa v prípade historických mien ako "Aristoteles" uvažujeme taký súbor podmienok, o ktorom *predpokladáme*, že ho aj naozaj niekto spĺňal.

Tento záver o historických vlastných menách ako voľných premenných, s ktorými spájame súbory charakteristík či podmienok, by sa mal týkať aj ostatných historických mien – i mena "Alexander" vo vete (20). To by znamenalo, že ak niekto odpovie na otázku "Kto to bol Aristoteles?" vetou (21), tak mu nekomunikoval žiadny poznatok, iba schému, podľa ktorej ten, kto bol hodnotou premennej "Aristoteles" bol v relácii *učiť* ... k tomu, kto bol hodnotou premennej "Alexander". To znamená, že pre mŕtve individua už nepoužívame ich vlastné mená ako mená individuí, ale ako voľné premenné. Vo svetle Tichého vysvetlenia veta

(24) Sokrates mal za ženu Xantipu

pre nás nehovorí o žiadnych konkrétnych individuíach.

Vo vete

(25) Sokrates je mŕtvy

je vlastné meno "Sokrates" už použité ako premenná, pretože numerická identita Sokrata je už dávno stratená. Niet výlučného "oprávneného" užívateľa mena "Sokrates", ktorý by bol oboznámený s individuum Sokrates. To znamená, že to, akú úlohu plní vlastné meno – či je menom konkrétneho individua alebo iba voľnou premennou, je náhodná empirická záležitosť a závisí od kontextu. Na to, aby sme hovorili o nejakom konkrétnej osobe pomocou vlastného mena, musíme vedieť, že žije?

Ak sú naše uzávery korektné, tak dokumentujú výraznú zmenu v názoroch Tichého: v článku ([13], 86), publikovanom v roku 1978, zastával názor, že veta "Marie je mŕtvá" je tvrdením o samej Márii. Z článku ([13], s.261–270) plynie, že o vlastných menách nežijúcich osôb hovorí Tichý, že v niektorých kontextoch plnia úlohu logických vešiakov (voľných premenných).

Z doterajšej analýzy Tichého vysvetlenia zostávajú pre nás otvorené najmä tri problémy:

1. Ako môže byť konkrétne individuum zložkou štrukturovaného významu vety, t.j. logickej entity¹⁸, ak vo vete je použité vlastné meno tohto individua?
2. Ako môžeme byť oboznámení s tým, o čom hovorí veta, že niekto je mŕtvy, keď numerická identita takéhoto individua je stratená?
3. Ako môže náhodný empirický fakt (napríklad smrť konkrétneho individua) rozhodovať o tom, že sa zmení syntaktická kategória výrazu – z vlastného mena individua sa stane voľná premenná?

10. Abstraktné individua ako prvky univerza verzus jednotliviny v časopriestore

Jedno vysvetlenie uvedených troch problémov by mohlo byť založené na rozlíšení entít dvoch kategórií a zohľadnení sémanticko-pragmatickej úlohy gramatického času:

S vlastnými - najmä osobnými – menami spájame dve kategórie entít:

A) **Individua_A**, ktoré sú abstraktné "najnižšie" objekty konceptuálnej schémy, sú neviditeľnými prvkami univerza úvahy v širšom slova zmysle a sú akoby voľnými pozíciami pre obsadzovateľov, ktorými môžu byť telesné objekty ako osoby, molekuly, atómy a pod.; individua_A môžu byť zložkami logických stavieb; zvláštnu skupinu abstraktných individuí tvoria čisto arbitrárne individua, o ktorých a priori predpokladáme, že sú z ríše mýtov, fikcií a legiend.

B) **Jednotliviny_K**, ktoré majú materiálnu povahu a sú v priestore a čase¹⁹.

S individua_A ako prvkami univerza úvahy v širšom slova zmysle sme oboznámení, ak rozumieme jazyku. Výber predmetov, ktoré budú hrať úlohu individuí_A a tvoria univerzum v užšom slova zmysle, býva pre formalizované jazyky záležitosťou interpretácie. Ak však robíme explikáciu výrazov prirodzeného jazyka, tak predmety úvahy sú už vopred nejakým určené. Jednotliviny z časopriestoru sú jednak explikačným predobrazom individuí_A, jednak sú ich stelesňovateľmi v prípade aplikácie konceptuálnej sústavy. Obe relácie – *byť explikačným vzorom* ..., resp. *byť stelesňovateľom* ... sú však epistemologickou záležitosťou. U Fregeho neboli individua a ich úloha odčlenená od jednotlivín a ich úlohy: takpovediac individua_A nevyšli z tieňa jednotlivín_K. Russell možno prvý pochopil skutočnú úlohu individuí_A ako zložiek propozícií: pre neho boli dominantné skôr individua_A a tieto zakryli jednotliviny_K. Ak nám individua zakrývajú jednotliviny, tak vidíme vlastnosti abstraktných reprezentantov na úkor vlastností ich vzorov – individua sú na rozdiel od jednotlivín večné, mimočasové. Ak nevieme abstrakciou vyčleniť individua, nevieme vysvetliť trivialitu identity jednotlivín – veď tie stále menia svoje vlastnosti. Identita je a priori prisudzovaná abstraktným individua_A a skôr iba predpokladáme, že sa týka aj jednotlivín, pretože ju často vôbec neidentifikujeme. Termín *numerická identita individua* vyjadruje – ak vôbec niečo – tento predpoklad. Ak sa však neodlišujú jednotliviny od individuí, mieša sa epistemológia s logikou.

Až vyčlenením predmetov, ktoré stelesňujú individua_A, fixujeme explikáciu jazyka tak, že môžeme určiť základné vlastnosti propozícií, ktoré týmto jazykom zachytávame, t.j. ich pravdivosť, resp. nepravdivosť (ak sú definované). Bez tejto zakotvenosti konceptuálnej sústavy nemôžeme verifikovať empirické propozície - nemôžeme nastúpiť cestu identifikácie skutočného stavu vecí. Určenie oblasti, na ktorú aplikujeme individua z logickej bázy, má elementárny pragmatický rozmer. Abstraktné individua sú súčasťou apriórnej konceptuálnej sústavy, určenie ich obsadzovateľov pragmaticky zakotvuje takúto sústavu. Je zrejmé, že bez takéhoto pragmatického zakotvenia konceptuálnej sústavy nemôžeme verifikovať ani pravdivostné podmienky viet, v ktorých sa vyskytujú ukazovacie zámená, resp. deiktické a indexové výrazy.

11. Slovesný čas a rola vlastných mien v historickom diskurze

Ak použijeme v bežnej komunikácii vo vete meno osoby, ktorá už dávno nežije, a prisúdime jej v súlade so všeobecne známymi historickými faktami, že vykonala isté skutky, napísala také

a také diela a pôsobila v istej inštitúcii, tak pre poslucháča, ktorý pozná iba niektoré z týchto faktov, bude zachytávať nejakú novú informáciu.

Pragmatickou presupozíciou komunikácie je, že to, o čom v zásade hovoríme, je skutočný svet. Ak používame v komunikácii slovesá v prítomnom čase a z kontextu nevyplýva niečo iné, tak predpokladáme, že hovoríme o tých stavoch vecí skutočného sveta, ktoré sú skutočné v čase prehovoru. Historický diskurz principiálne nespĺňa túto druhú podmienku a celý je posunutý do príslušného obdobia minulosti. Historické fakty sú fakty o minulých stavoch vecí. Ak historik povie vetu

(20) Aristoteles učil Alexandra,
tak poslucháčom chce odovzdať historický poznatok - fakt, ktorý sa vôbec nemusel stať. Jazykovo kompetentný poslucháč rozumie takej vete – je oboznámení s abstraktnými individuami *Aristoteles*, *Alexander* a vo vete sa prisudzuje hodnotám týchto ľudí – t.j. konkrétnym jednotlivinám v príslušnom čase, že boli vo vzťahu *učiť*... Minulý čas slovesa spolu s inými kontextovými signálmi si vynucuje takú transformáciu časového parametra, aby boli splnené presupozície tejto vety: Aristoteles je živý, Alexander je živý. Veta (20) je pravdivá, ak počas života jej aktérov bol taký stav vecí, že prvý učil druhého. Gramatický čas použitého slovesa vo vete spolu s niektorými kontextovými ukazovateľmi určuje pragmatickú presupozíciu toho, o ktorých stavoch vecí komunikujeme.

Pri použití prítomného času, ak kontextové signály neurčujú niečo iné, sú to stavy vecí súčasné s časom prehovoru. V tom prípade tvoria univerzum úvahy v užšom slova zmysle iba tie individua, ktoré sú v danom čase stelesnené. Možnými alternatívami k danému stavu vecí sú odlišné distribúcie vlastností a vzťahov práve nad týmito individuami. V tomto zmysle je univerzum úvahy nemenné.

Pri použití minulého gramatického času sú stavmi vecí, o ktorých komunikujeme, minulé stavy vecí a to tie, ktoré určíme z kontextu alebo priamo udaním časového parametra alebo opismi význačných udalostí, ktoré sa v tom období stali a pod. Možnými alternatívami k danému stavu vecí sú odlišné distribúcie vlastností a vzťahov práve nad tými individuami, ktoré sú v príslušnom čase stelesnené. V tomto zmysle je opäť univerzum úvahy nemenné. Takže univerzum úvahy je vždy nemenné pre možné stavy vecí vzhľadom na určitý fixovaný stav vecí, a to najmä vzhľadom na konkrétny súbor jestvujúcich jednotlivín.

Prvky univerza úvahy po pragmatickej fixácii nemajú žiadnu "zaujímavú" trvalú netriviálnu empirickú vlastnosť, ktorú by sme nemohli poznať spolu s poznaním jazyka - všetky ich trvalé zaujímavé vlastnosti sú analytické. Hovoríme o "zaujímavých" esenciálnych vlastnostiach preto, lebo P. Cmorej ukázal ([1], s. 164), že môžeme skonštruovať vlastnosti, ktoré sú empirické, avšak prislúchajú predmetu s logickou nevyhnutnosťou. Existencia takýchto skonštruovaných čiastočne esenciálnych vlastností (pozri [1], s. 178-79) vedie k nutnosti opustiť krajný antiesencializmus a pre stelesňovateľov abstraktných ľudí akceptovať modifikovaný antiesencializmus. Takéto individua_A naozaj môžu byť zložkami propozičných konštrukcií a nedostávame hybrid telesa a logického objektu či nehomogénnu zloženinu z časopriestorovej zložky a logickej zložky.

12. Vlastné mená iba v supozíciách *de dicto*?

Vráťme sa k problematike vlastných mien. Pri výklade neudržateľnosti opráv Fregeho koncepcie vlastných mien, resp. neadekvátnosti koncepcie R. Montaguea, hovoril Tichý ešte v článku [14] o tom, že posledné dva výskyty výrazu "Lauben" vo vete

(26) Lauben verí, že Lauben verí, že Lauben je zranený
sú výskytmi *de dicto* ([14], s.45). Neskôr²⁰ pri výklade vlastnej koncepcie pre výskyty osobných vlastných mien typu Juraj IV., Scott a pod. Tichý konštatoval, že majú výskyt *de dicto*. Zdá sa, že iný typ výskytu osobných vlastných mien ani neprípúšťal. To by znamenalo, že sú menami nefunkcionálnych entít, a nemá zmysel uvažovať o ich výskyte *de re*.

Bezpochyby veľká skupina vlastných mien v transparentnej intenzionálnej logike (TIL), ktorej pôvodcom je P. Tichý, je tvorená menami funkcií nad bázou $\{1,0,\omega,\tau\}$ ²¹ - vlastné mená

vlastností a vzťahov sa považujú za mená takýchto funkcií. Osobné vlastné mená - ako sme už naznačili - do tejto skupiny zrejme nepatria. Bezpochyby veľká skupina vlastných mien je taká, že sú to mená nefunkcionálnych entít. Mená prirodzených čísiel v aritmetike môžu byť považované za také mená, hoci sú definovateľné pomocou nuly a operácie nasledovníka, a teda okrem mena "nula" sú analyzovateľné ako štrukturované mená. Sú osobné vlastné mená tohto druhu? Ak sa pohybuje v rámci jednej pragmatickej fixácie konceptuálnej sústavy ako explikácie intuitívnych významov výrazov a individua považujeme za jednoduché nefunkcionálne objekty, tak áno – sú použiteľné iba spôsobom *de dicto*.

Niektoré prípady bežného jazykového použitia vlastných mien – napríklad v historickom diskurze - sú však explikovateľné skôr ako použitia *de re*. V rámci TIL-u nemôžu reprezentovať funkcie nad bázou $\{t, o, \omega, \tau\}$, pretože v TIL-e nie je zatiaľ gramatický čas či časový diskurz zapracovaný ako sémantický parameter konceptuálnej sústavy, hoci Tichý napísal o niektorých problémoch spätých aj s gramatickým časom dve brilantné štúdie²² a bola tomu venovaná jedna dizertačná práca. Ak má zmysel hovoriť aj o sémantickej *de re* súpozícii výskytov vlastných mien, tak aj entity, ktoré im zodpovedajú v logickej stavbe, majú mať funkcionálnu povahu. Tu máme dve možnosti:

A - explikujeme ich funkcionálnu povahu vo vnútri konceptuálnej sústavy;

B - ich funkcionálna povaha nebude explikovaná v rámci konceptuálnej sústavy – surogáty konkrétnych jednotlivín (abstraktné individua) budú vzaté ako základné nefunkcionálne objekty bázy (B1); pôvodná funkcionálna povaha toho, čo zachytávajú pravé vlastné mená konkrétnych jednotlivín z časopriestoru²³, je záležitosťou pragmatickej fixácie konceptuálnej sústavy, a preto ich použitie *de re* je pragmatická záležitosť (B2).

Tichý zrejme neišiel cestou A a z cesty B ho zaujímala najmä téza B1. V tom prípade musíme konštatovať, že sémantický výklad vlastných mien v teórii, ktorá ide cestou B, je skôr rudimentárny a jeho zjednodušenosť je obeťou za adekvátny výklad sémantickej povahy výrazov iných typov. To isté sa v transparentnej intenzionálnej logike týka i vysvetlenia pojmov »svet«, »časový okamih«, resp, »reálne číslo«: nemajú netriviálne funkcionálne surogáty v konceptuálnej sústave – naopak sú základnými argumentami funkcií nad bázou. Zostáva skôr epistemologickým problémom, ktorá z uvedených dvoch ciest umožňuje adekvátnejšiu explikáciu fungovania prirodzeného jazyka.

Budeme sledovať cestu B aj s tézou B2, a preto predpokladáme, že vlastné mená reprezentujú pragmatické funkcie. Vlastné mená takto berieme ako mená pragmaticky určených funkcií, ktoré zabezpečujú práve konkretizáciu konceptuálnej sústavy - pragmatickú fixáciu univerza úvahy.

Zastávať stanovisko, že vlastné mená sa vyskytujú (ale nie výlučne) spôsobom *de dicto* však môže v súlade s princípom oboznámenosti znamenať, že takýto výraz referuje na abstraktnú entitu, hoci najnižšej úrovne abstrakcie. To by v určitom zmysle podporilo naše riešenie - vždy, keď použijeme vlastné meno v úlohe podmetu a nie sme oboznámení s jednotlivinou_K, ktorá je hodnotou takto zachytenej pragmatickej funkcie, tak hovoríme o samom individuu_A.

Vlastné mená – podľa nášho návrhu - môžeme teda použiť v supozícii *de dicto* ako mená prvkov jedného druhu objektov bázy - abstraktných individuí. Abstraktným individuum prisudzujeme triviálne esenciálne vlastnosti ako byť totožný so sebou, byť prvkom množiny, ktorej je prvkom toto individuum a nejaké iné individuum a pod. Keď však prisudzujeme vo vete nejakú čisto empirickú vlastnosť tomu, čo je reprezentované vlastným menom v podmete, tak túto vlastnosť neprisudzujeme abstraktnému individuum, ale jeho stelesňovateľovi, ktorým je určitá jednotlivina v závislosti od pragmatickej fixácie. Vlastné mená sú takto mená pragmatických funkcií, ktorých hodnoty závisia od pragmatickej fixácie konceptuálnej sústavy. Ak hovoríme o funkcii bez ohľadu na rozličné pragmatické fixácie, používame vlastné mená v supozícii *de dicto*. Ak predpokladáme čo i len najbežnejšiu pragmatickú fixáciu konceptuálnej sústavy – napríklad pre ten čas, ktorý je časom prehovoru - tak vlastné mená používame *de re*: veta s vlastným menom v úlohe subjektu je o abstraktnom individuum – s tým sme oboznámení, ale empirické predikáty vo vetách prisudzujeme ich stelesňovateľom – konkrétnym jednotlivinám. V historickom diskurze je faktor pragmatickej fixácie konceptuálnej sústavy výrazný a zrejme prevláda použitie vlastných mien *de re*.

Použitie vlastných mien *de re* je vlastne spätným prepojením pôvodných intuitívne chápaných jednotlivín a ich abstraktných surogátov - indivíduí. Existencia jednotliviny je empirická záležitosť. Naproti tomu existencia indivídua je primárny teoretický predpoklad explikácie. Táto odlišnosť a jej dôsledky nie sú priamo reflektované v konceptuálnej sústave. Pragmatické používanie vlastných mien v prirodzenom jazyku však tento rozdiel už reflektuje: **vlastné meno** časopriestorových entít označuje parciálnu **funkciu**, ktorá **indivíduu z príslušnej konceptuálnej sústavy** priradzuje v závislosti **od pragmatickej fixácie** (kontextu) nanajvyšš jedinú **jednotlivinu**. Niektorým indivíduám pre niektoré pragmatickej fixácie žiadnu jednotlivinu, čo vyjadríme napríklad vetou:

(27) Aristoteles nežil v r. 300 p.n.l.,

pretože je historickým faktom, že

(28) Aristoteles žil v rokoch 384-322 p.n.l.

Zdalo by sa, že je epistemologickým problémom, či indivíduu pre tie pragmatické fixácie konceptuálnej sústavy, v ktorých má stelesňovateľa, je priradená vždy tá istá jednotlivina. V prípade homonymných vlastných mien určite nie, a dokonca v prípade, že priradené jednotliviny sú súčasníci, tak to tak nemusí byť ani pre jednu konkrétnu pragmatickú fixáciu. V takom prípade vlastné mená sú ešte závislé od konkrétneho kontextu. Pre fiktívne vlastné mená je apriórne vyhradená iba supozícia *de dicto*, pretože v tvrdení

(29) Sherlock Holmes nikdy neexistoval

kvantifikujeme nielen nad indivíduami a možnými svetami, ale aj nad všetkými pragmatickými fixáciami, t.j. indivíduum Sherlock Holmes nikdy nemalo stelesňovateľa. V tomto tvrdení nie je reč o žiadnej konkrétnej jednotlivine, ale o abstraktnom – arbitrárnom indivíduu.

Historické vlastné mená používame jednak *de dicto*, jednak *de re* v závislosti aj od pragmatickej fixácie, na čo slúži gramatický čas a iné ukazovatele kontextu.

Teda s tým, o čom je vete

(20) Aristoteles učil Alexandra

sme oboznámení - hovorí o dvoch indivíduách_A a predikuje o ich stelesňovateľoch, že sú vo vzťahu *učiť...*, pretože vlastné mená sú použité *de re* a musíme ich vzťahovať k pragmatickej fixácii konceptuálnej sústavy vzhľadom na relevantné časové obdobie, počas ktorého konkrétne jednotliviny mohli byť v uvedenom vzťahu.

Tento náš výklad je reflexiou niektorých pragmatických otázok, ktoré tesne nadväzujú na sémantickú explikáciu, a preto chápanie supozícií *de re* a *de dicto* pre vlastné mená je vzaté zo sémantiky a zasadené do pragmatiky, a preto nemá už pôvodný, ale k pragmatike posunutý význam.

Ako teda rozumieme vete, ktorú by sme si prečítali v novinách v čiernom rámečku

(30) Mária Smreková zomrela 1.1.1999,

ak nemáme žiadne dodatočné poznatky o osobe M.S.? Môžeme jej rozumieť, hoci nie sme s osobou Márie Smrekovej oboznámení? Ak áno, tak veta nemôže byť o jednotlivine, pretože s ňou nie sme a už ani nemôžeme byť oboznámení. "Neskorý" Tichý by asi povedal, že vlastné meno Mária Smreková v takomto prípade plní iba úlohu voľnej premennej a veta (30) priamo nevyjadruje nejaký poznatok o svete, pretože nevieme, ktorého konkrétnej jednotliviny sa týka.

Požiadavku oboznámenosti by sme nemuseli opustiť ani podľa nášeho návrhu vysvetlenia. O čom je veta (30), v ktorej je vlastné meno použité v úlohe podmetu? Nie je o jednotlivine_K - s tou nie sme oboznámení. Je o abstraktnom indivíduu. Čomu je však prisudzovaný predikát? Indivíduu? Zdá sa, že nie, pretože indivíduá_A nezomierajú. Zdá sa, že tu je subtilný problém, ktorý súvisí s gramatickým časom – jeho hranicou. Ak by sme vetu (30) považovali za synonymnú s vetou

(31) Mária Smreková žila do 1.1.1999,

tak by sme mohli povedať, že vlastné meno *Mária Smreková* je použité v supozícii *de re*, pretože stelesňovateľovi – konkrétnej jednotlivine prisudzujeme predikát *žiť do 1.1.1999*. Rovnako by išlo o *de re* supozíciu vlastného mena aj pre ktorýkoľvek okamih, v ktorom by bola pravdivá veta

(32) Mária Smreková zomiera.

Ak by sme 2.1.1999 vyslovili vetu

(33) Mária Smreková je mŕtva,

tak by bola pravdivá, avšak jej predikát už nemôže byť prisudzovaný jednotlivine – tej už niet, a preto vlastné meno nemôže byť použité *de re*, ale iba *de dicto*. Výraz “byť mŕtvy” asi nie je menom vlastnosti, ale vzťahu a poukazuje na svoje koreláty: na individuum a na bližšie neurčenú jednotlivinu. Veta (33) vlastne hovorí, že individuum Mária Smreková malo stelesňovateľa (to je presupozícia všetkých viet (30)-(33)), ale už nemá. Takto vetu (30) môžeme považovať za idiomatickú skratku vety

(34) Mária Smreková žila a (potom) Mária Smreková 1.1.1999 zomrela.

Preto nemusíme byť oboznámení so žiadnou konkrétnou jednotlivinou, a predsa rozumieme vete (30). V prvej zložke má vlastné meno výskyt *de re*, a keďže druhý výskyt vlastného mena je na hranici existencie stelesňovateľa, a teda i na hranici gramatického času a nedá sa určiť jeho supozícia, pre vetu (31) sa môžeme prikloniť k tomu, že má supozíciu *de re*. To zodpovedá aj bežnej jazykovej intuícii, keď o osobách z časopriestoru, nie abstraktných individuách hovoríme, že zomreli.

Ak však chceme hovoriť o jednotlivine_K, nemusíme poznať vlastné meno individua_A, ktorého hodnotou je príslušná jednotlivina_K, resp. nemusíme mať všetky individua_A pomenované. Veta

(7) Toto je červené

nie je o individuu_A, ale skôr priamo o jednotlivine_K. Aby sme mohli verifikovať túto vetu, mali by sme byť účastníkmi rozhovoru - súčasťou jeho kontextu. V prípade priameho hovorenia o jednotlivinách_K z časopriestoru nato, aby mohla byť taká veta pravdivá, však musí byť splnená presupozícia existencie jednotliviny. Preto vety typu "Toto zaniklo", " Táto je mŕtva", "Toto neexistuje" a pod. by mali byť bez určeného významu - za daného stavu vecí nezachytávajú žiadnu kompletnú metódu identifikácie pravdivostnej hodnoty, a preto nemôžu zachytávať propozície s definovanou pravdivostnou hodnotou²⁴.

13. Čo vlastne "krstíme"?

Čoho sa týka "krstenie"? Je to priame "onálepkovanie" jednotliviny_K? Ak áno, tak tí, ktorí neboli účastníkmi "krstu", musia poznať jednoznačné priradenie (vlastné meno, jednotlivina) na základe nejakej náhradnej informácie. Ale aká to má byť náhradná informácia, ak neobsahuje oboznámenosť s jednotlivinou, ktorá by (oboznámenosť) zabezpečila adekvátne používanie vlastného mena? Takúto adekvátnu náhradnú informáciu zrejme predpokladá kauzálna teória vlastných mien.

Vo formalizovanom jazyku sú individua_A "pokrstené" automaticky vyčlenením individuových konštant. Zdá sa, že ak dokážeme odhliadnuť od nepodstatných asociácií spájaných s "krsténím", tak aj pre prirodzené jazyky by sme mohli hovoriť predovšetkým o konvenčne určenej relácii medzi vlastným menom a individuum_A ako abstraktom s predpokladom pragmatickej opodstatnenosti takéhoto aktu, ktorý spočíva v predpoklade jestvovania nejakej jednotliviny ako rigidného stelesňovateľa takto pokrsteného individua. Pre rozumenie vety s vlastným menom v podmete však verifikáciu tohto predpokladu nemusíme urobiť. Ak niekto používa vlastné meno (spôsobom *de re*) v úlohe podmetu, tak pre rozumenie toho, o čom je veta, prijímame tento pragmatický predpoklad bez toho, že by sme si museli overovať jeho pravdivosť. Veta je o abstraktnom individuu, ale predikát sa v nej prisudzuje rigidnému stelesňovateľovi tohto individua, nech je ním ktorákoľvek jednotlivina. Takže nato, aby sme rozumeli vete, v ktorej je vlastné meno použité, nemusíme byť ani účastníkmi krstu, ani nemusí existovať kauzálna reťaz bezpodmienečne zachováajúca referenčné spojenie vedúca späť od použitia vlastného mena v jednej situácii k situácii, v ktorej predmet sám získal meno²⁵. Aby sme rozumeli, o čom je veta s vlastným menom v úlohe podmetu, stačí, ak budeme "krstenie" považovať za konvenčné označenie abstraktného individua z príslušnej konceptuálnej sústavy.

Na druhej strane pre zisťovanie pravdivostnej hodnoty takejto vety však musí byť splnený predpoklad existencie príslušného stelesňovateľa. Zistenie pravdivostnej hodnoty takejto vety, ak je vlastné meno použité v supozícii *de re*, bez splnenia takéhoto predpokladu nie je možné, pretože taká veta by nemala definovanú pravdivostnú hodnotu, a z epistemologického hľadiska by išlo o pseudokrstenie. Takže máme dva pojmy krstenia: pre použitie vlastných mien *de dicto* je to konvencia, platná pre danú konceptuálnu sústavu; pre pragmatické použitie vlastných mien *de re* sa k tejto konvencii pridružuje aj pragmatická dimenzia; krstenie pre toto použitie vlastných mien si vyžaduje splnenie empirického existenčného predpokladu. Vlastné mená abstraktných entít a fiktívnych individuí sú používané výlučne *de dicto*, a preto toto použitie nevedie k žiadnemu empirickému existenčnému predpokladu.

13. Záver

Domnievam sa, že rozlíšením *abstraktných individuí* a *konkrétnych jednotlivín* z časopriestoru a rozlíšením pragmatickej supozície vlastných mien *de re* a *de dicto*, ktorý indikuje gramatický čas a niektoré kontextové signály môžeme:

1. zachovať intuitívny názor Fregeho, podľa ktorého jednotliviny ako predmety nie sú zložkami propozícií;
2. akceptovať Russellov výklad, že individuí_A samé sú pôvodnými zložkami propozícií;
3. dôsledne aplikovať na vety s vlastnými menami v úlohe podmetu princíp oboznámenosti s vlastnými tvrdeniami v duchu Tichého rozlíšenia individuí a individuových rolí;
4. použiť analogické vysvetlenie predikácie *de dicto* a *de re*, avšak už ako pragmatickej supozície, nielen na osobné vlastné mená, ale aj na iné vlastné mená s tým vysvetlením, ktoré Tichému umožnilo presunúť intuitívne ťažisko toho, o čom hovoríme, z individuí na individuové roly (z hodnôt funkcií na samé funkcie);
5. zachovať Tichého názor o nemennosti univerza, ale neakceptovať jeho antiesencialistické stanovisko voči jednotlivinám ako stelesňovateľom individuí_A;
6. zachovať intuície bežného rozumu, ktoré sa týkajú vzniku a zániku jednotlivín_K;
7. poskytnúť východisko pre možno uspokojivý výklad vlastných mien bez problematického fregeovského zmyslu vlastných mien a trochu odlišne od Tichého vysvetlenia, podľa ktorého vlastné mená sú mená konkrétnych individuí alebo v niektorých kontextoch plnia úlohu voľných premenných; náš výklad predpokladá, že patria do jedinej syntaktickej kategórie – sú mená parciálnych pragmatických funkcií, ktoré abstraktným individuíam z príslušnej konceptuálnej sústavy priradujú v závislosti od pragmatickej fixácie nanajvyšš jedinú jednotlivinu, ale sú použiteľné v dvoch supozíciách;
8. v neposlednom rade vysvetliť rozdiel medzi vlastnými menami a ukazovacími zámenami.

František Gahér
Katedra logiky a metodológie vied
FiF UK Bratislava,
e-mail: gaher@fphil.uniba.sk

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (1988): Esencializmus versus antiesencializmus. **Philosophica** XXVI, Bratislava.
- [2] DUMMETT, M. (1981): **Frege, Philosophy of Language**. Sec. ed., Cambridge, Mass.
- [3] EVANS, G. (1993): The causal theory of proper name. In.: A. W. Moore (ed.): **Meaning and Reference**. Oxford Readings in Philosophy.
- [4] FREGE, G. (1984): Thoughts. In.: **Gottlob Frege, Collected Papers On Mathematics, Logic, and Philosophy**. edit. Brian McGuinness, Basil Blackwell. Slov. preklad: Myšlienka: Logické skúmanie, Organon F, roč.III, č. 3,
- [5] FREGE, G. (1893): **Grundgesetze der Arithmetik**. Band I., Jena.
- [6] FREGE, G. (1979): Logik in der Mathematik. In.: H. Hermes, F. Kambartel, F. Kaulbach (eds.): **Nachgelassene Schriften**. Hamburg, 219 - 270.

- [7] FREGE, G. (1992): O zmysle a denotáte. **Filozofia** 47, č. 6, 349-363.
- [8] CHURCH, A. (1956): **Introduction to Mathematical Logic**. Princeton U.P., Princeton, New Jersey.
- [9] KRIPKE, S. (1972): Naming and Necessity. In D. Davidson and G. Herman (eds.), **Semantics of Natural Language**. Dordrecht, D. Reidel, 253 – 355.
- [10] MICHAELIS, M. (1998): Tichý on Kripke on a Posteriori Necessities. **Philosophical Studies** 92, 113 – 126.
- [11] MILL, J. S. (1843): **System of Logic Rationative and Inductive**. London (repr. 1986).
- [12] RUSSELL, B. (1995): O označovaní. In.: *Organon F*, II., č.2.
- [13] TICHÝ, P. (1997): De dicto a de re. In.: **O čem mluvíme**. Praha.
- [14] TICHÝ, P. (1987): Frege and the Case of the Missing Sense. In: **Grazer Philosophische Studien**, Vol.27, 27- 48.
- [15] TICHÝ, P. (1994): Jednotliviny a ich roly (I - IV). **Organon F**, roč. I, č. 1-4.
- [16] TICHÝ, P. (1988): **The Foundations of Frege's Logic**. W. de Gruyter, Berlin - New York.
- [17] WHITEHEAD, A. N. - RUSSELL, B. (1925): **Principia Mathematica**. Vol. I., Cambridge U.P.

¹ Treba upozorniť, že Frege vlastným menom rozumie nielen gramatické vlastné mená, ale každé meno, ktorého denotátom je jeden určitý predmet v najširšom slova mysle, ale nie pojem (vlastnosť) ani vzťah. Takže pre Fregeho sú vlastnými menami aj určité deskripcie, t.j. jednoznačné opisy takýchto predmetov. Pozri: [7], s. 350.

² Fregeho univerzum predmetov obsahuje nielen predmety z časopriestoru, ale aj pravdivostné hodnoty; pre potreby matematiky zaradil do univerza aj čísla a iné sebestačné "nasýtené" entity - napr. i priebehy hodnôt funkcií. Pozri: [5], s. 7.

³ Za individuá sa od čias Russella presne vzaté nepovažujú všetky druhy fregeovských predmetov, pretože napr. čísla a priebehy hodnôt funkcií su konštruované v teórii typov ako objekty vyšších úrovní a pravdivostné hodnoty sú zvyčajne objekty iného typu alebo objekty metajazyka. Etnu, dr. Laubena a pod. by za individuum považoval aj Russell. Filozofické pozadie chápania individuí u Russella sa odlišuje od Fregeho chápania: z kognitívneho hľadiska individuá považuje za zväzky zmyslových kvalít či zmyslových dát, ktoré poznáme na základe oboznámenosti.

⁴ V češtine sa niekedy prekladá Fregeho Bedeutung ako význam a hrozí zámena s bežným používaním výrazu význam v intuitívnom zmysle; v slovenčine sa prekladá Fregeho Bedeutung ako denotát, prípadne ako referencia, a preto nehrozí uvedená zámena.

⁵ [11], I, ii, §5 (p.33): "Proper names are not connotative: they denote the individuals who are called by them; but they do not indicate or imply any attributes as belonging to those individuals."

⁶ Podrobnú kritiku tejto koncepcie vlastných mien a indexových výrazov nájdeme u Tichého v článku [14] a v 10. kap. *Churchova logika zmyslu a denotátu* Tichého knihy [16].

⁷ Nie je zriedkavé, že B. Russell zastával počas svojho života často rozdielne názory na ten istý problém. V tomto článku sa venujeme skúmaniu toho názoru na individuá, ktorý prezentovali spolu s Whiteheadom v *Principia Mathematica*; domnievam sa, že je to názor pôvodne Russellov.

⁸ [17], p. xv : *Atomická propozícia je propozícia neobsahujúca propozície ako časti a neobsahujúca pojmy (notions) "všetky" a "niektoré". "toto je červené", "toto je skôr ako tamto" sú atomické propozície.*

⁹ [17], p. xix: "Terms which can occur in any form of atomic proposition are called "individuals" or "particulars"; term(s) which occur as the R's occur are called "universals".

¹⁰ Táto štúdia bola pôvodne úvodnou časťou nepublikovanej práce o intenzionálnej logike. Túto štúdiu napísal ešte v r. 1973 a vyšla samostatne v nemčine s malými úpravami autora až v r. 1987 a v slovenskom preklade v 1994 – pozri [15].

¹¹ Tichý akceptoval návrh P. Cmureja používať výraz "jednotliviny" ako analogon nemeckého "Einzeldinge"; príslušné roly, ktoré takéto jednotliviny môžu zastávať, sa však nazývajú "individuové". Zatiaľ nebudeme významy výrazov "jednotlivina" a "individuum" nejako špeciálne odlišovať. Neskôr však uvedieme nami navrhovaný rozdiel, ktorý bude veľmi dôležitý a je vlastne predmetom celej našej štúdie. Na odlišenie nového významu týchto výrazov budeme pri výrazoch používať dolné indexy.

¹² Argument nejakej funkcie nie je zložkou samej funkcie (funkcie ako neštrukturovaného priradenia), ale zložkou aplikácie funkcie; až po aplikácii funkcie na príslušný argument dostávame funkčnú hodnotu. Predikát od čias Fregeho považujeme (ak odhliadame od jeho štrukturovanosti) za funkciu, ktorej funkčnými hodnotami sú pravdivostné hodnoty.

¹³ V lambda kalkule tomu zodpovedá tzv. β -redukcia.

¹⁴ P. Kolář ma úplne správne upozornil na to, že presne vzaté nejde o *Prezidenta USA*, ale o *Prezidentskosť USA*. Ak by sme v prirodzenom jazyku jednoznačne rozlišovali syntaktickými prostriedkami to, o čom hovoríme – ako je to v prípade viet (10) a (11), kde najprv hovoríme o *kosínuse nuly* a potom o *kosínuse x* – tak by sme možno nepotrebovali rozlišovať supozície *de re* a *de dicto*. Keďže argumentami funkcií, ktoré vyjadrujeme výrazmi prirodzeného jazyka, sú stavy vecí - napr. možné svety a časové okamihy, pričom ten-ktorý možný svet, ale aj skutočný svet sa nedá úplne konkretizovať, a preto nevieme zadať hodnotu takýchto argumentov, jazykové zachytenie bližšie neurčenej funkčnej hodnoty a zachytenie samej funkcie rozlišujeme práve odlišením supozície výskytu týchto výrazov. Aj preto je veta (12) v prirodzenom jazyku prípustná, zatiaľ čo veta "Prezidentstvo USA je voliteľné" nie je taká bežná.

¹⁵ Jeden závažný rozdiel medzi vlastným menom a osobným zámenom mohol zostať trvalý: referent zámena "ja", t.j. to, čo je označené osobným zámenom "ja", je vo všeobecnosti závislé od situácie prehovoru (je to indexový výraz) na rozdiel od vlastného mena, ktorého referent je stály a vo všeobecnosti asi nezávisí od situácie prehovoru. Tento rozdiel je zmenšený v prípade *homonymných* vlastných mien – napr. v starovekom Grécku meno *Zenón* pomenúvalo viacerých ľudí – napr. dvoch známych filozofov: - jeden bol z Eley (490-430 p.n.l.), druhý z Kítia ((333-262 p.n.l.). Aj z tohoto dôvodu sa začali neskôr používať prídomky, ktoré sa zmenili na priezviská. Samozrejme ani to nestačí. Dnes sa používajú na presnú identifikáciu rodné čísla, ktoré presne vzaté plnia dnes úlohu nehomonymných vlastných mien, hoci v bežných situáciách nám stačia štandardné vlastné mená.

¹⁶ V angličtine je vo výraze určitý člen, ktorý nemá v slovenčine presný náprotivok; zámenom *ten* tu máme na mysli približne *jediný*.

¹⁷ Tichý spresnil Searlovu kritiku. Saerle považoval vetu "Učiteľ Alexandra učil Alexandra" za nevyhnutne pravdivú. Avšak v prípade, že Alexander mal viac učiteľov alebo žiadneho, by táto veta nebola definovaná, takže by nemala pravdivostnú hodnotu ([16], 265).

¹⁸ V systéme transparentnej intenzionalnej logiky (TIL), ktorého pôvodcom je P.Tichý, vety majú štrukturovaný význam - označujú *propozičné konštrukcie*.

¹⁹ Na potrebu diferencovať dva druhy individuí upozornil už P. Cmurej v stati [1]. Rozlišuje medzi mereologicky chápanými individuími ako sú "kamene, hory, domy, ... konkrétne či súvislé časti látok, ...ľubovoľné jestvujúce množstvá látok, ...hromadné objekty (svorky vlkov...)" (s. 187) na jednej strane a abstraktnými objektami ako individuími na druhej strane.

²⁰ Napr. v *The Foundations of Frege's Logic*, pp. 212-218.

²¹ Kde objekty typu ι sú individúa, typu o sú pravdivostné hodnoty, typu ω sú možné svety a typu τ sú časové okamihy, ktoré stotožňuje s reálnymi číslami.

²² Tichý: *The Logic of Temporal Discourse*, Linguistic and Philosophy 3, (1980), 373-...; *The Semantics of Episodic Verbs*, Theoretical Linguistic 7, (1980), 264-269.

²³ V tomto ohľade je jedno, či na vysvetlenie funkcionálnej povahy vlastných mien použijeme teóriu anafory a katafory, či nejakú inú teóriu; dôležité je, že sa stretávame s jazykovými javmi, v ktorých je funkcionálna povaha referencie vlastných mien zrejma.

²⁴ Samozrejme aj výraz typu "toto" je analyzovateľný ako meno pragmaticky zakotvenej funkcie, ale na jej špecifikáciu nestačí priradiť pomenovaným individuíam príslušné jednotliviny. Je potrebné zadať informácie, ktoré vedú k vyčleneniu práve jedinej jednotliviny z oblasti jednotlivín, čím vstupuje do hry pragmatický aspekt oveľa radikálnejšie, ako to bolo pri fixácii konceptuálnej sústavy, ktorá spočívala v priradení (vybraným) individuíam tých konkrétnych jednotlivín, ktoré ich stelesňujú. Pri takomto prístupe by sme mohli povedať, že veta (7) je o takejto funkcii (jej vyčleňovacej úlohe rozumieme a priori), ale predikácia sa týka hodnoty tejto funkcie a tá je závislá od kontextu.

²⁵ Toto je téza Kripkeho teórie vlastných mien, ktorú uvádza v [9], pp. 294 - 301; táto teória sa nazýva na rozdiel od deskripčnej teórie *kauzálnou teóriou vlastných mien*.